

אלול *

בצבור איז וואָס דער צבור איז מתפלל צוזאַמען, און דער ענין פון חזרת הש"ץ איז בלויז אַ תקנה צו מוציא זיין דעם „אינו בקי": משא"כ ר"ג האלט, אַז „שליח צבור עיקר": דער עיקר ענין פון תפלה בצבור איז די תפלת הש"ץ, און דאָס וואָס איידער חזרת הש"ץ איז יעדער יחיד פון דעם צבור מתפלל תפלת לחש פאַר זיך, איז דאָס בלויז אַ תקנה צוליבן ש"ץ — „כדי להסדיר שליח צבור תפלתו".

ב. אין וואָס באַשטייט דער טעם וסברת הפלוגתא, צי „צבור עיקר" אָדער „ש"ץ עיקר"?

קען מען זאָגן, אַז דאָס איז פאַרבונדן מיט דער שאלה הידועה¹⁰ — וואָס האָט מער חשיבות, ריבוי הכמות אָדער גודל

א. בנוגע תפלה בצבור — וואָס איז פון די מעלות הכי חשובות אין תפלה: — געפינט מען אַ פלוגתא צווישן די חכמים און רבן גמליאל: די חכמים זאָגן „כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב" — עס איז דאָ אַ חויב אויף יעדן יחיד (פונעם ציבור) צו מתפלל זיין פאַר זיך: „רבן גמליאל אומר שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתו".

און די גמרא: ברענגט אויף דעם אַ ברייתא: „אמרו לו לרבן גמליאל לדברך למה צבור מתפללין, אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפלתו (דער שליח צבור זאָל האָבן צייט צוגרייטן זיין תפלה), אמר להם רבן גמליאל לדב-ריכם למה שליח צבור יורד לפני התיבה אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי, אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי".

דאָס הייסט: לויט די חכמים, איז — „צבור עיקר": דער ענין פון תפלה

אינו שייך להמעלה תפלה בצבור. [והמעלה תפלה בציבור היא ע"י השמיעה (אח"כ) מהש"ץ (ע"ד המבואר לקמן הערה 23). וראה לקמן הערה 8].
(7) להעיר מברכות (כא, סע"א), התפלל... ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל. וראה שם (ריש ע"ב) קס"ד הגמרא „יחיד לגבי צבור כמאן דלא צלי דמי".

(8) וצע"ק בלשון הרמב"ם (הל' תפלה פ"ח ה"ד) וכיצד היא תפלת הציבור יהי אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים. ומשמע שעיקר ענין של תפלה בציבור הוא תפלת הש"ץ, והרי פסק הרמב"ם כחכמים (שם ה"ט).

ואולי ס"ל כניל הערה 6 בדעת הר"ן. וראה דברי ירמ' על הרמב"ם שם. ולהעיר מליקוטי שו"ת חת"ם (לונדון תשכ"ה) ס"ג. ועוד. ואכ"מ.

(9) אלא שלאחרי שנתקנה תקנה זו, הרי הבקאים המתפללים בלחש יוצאים י"ח בתפלת לחש, ולא מן הש"ץ (תשובות הרמב"ם הוצאת פריימאן סי' לה). וראה לקמן הערה 23.

(10) ראה לקח טוב להרי"ז ענגל כלל טו"ט. וראה לק"ש חייא ע' 65 ואילך. חייב ע' 126 ואילך. ועוד.

(*) וסיום מס' ראש השנה.

וע"פ הידוע (ראה לק"ש ח"ט ע' 299. ושו"ן) (בהר"ת של) אלול שייך (ובהם נרמזים) כל הג' קוין דתורה תפלה וצדקה, מיל הדרן זה שבו מבואר „לשיתט"ר של ר"ג וחכמים בג' קוין אלו.

(1) ראה ברכות ח, רע"א. רמב"ם הל' תפלה רפ"ה. ובכ"מ. וראה ס' הלכות (דא"ח — הצ"צ) ערך צבור. ושו"ן.

(2) משנה סוף ר"ה (לג, ב).

(3) שם לד, ב.

(4) תוספתא ר"ה בסופה.

(5) כהלשון בתוספתא שם: שש"ץ מתקין א"ע.

(6) לשון הראש ר"ה שם. — אבל בר"ן ר"ה (לד, ב. הובא בתו"ט סוף ר"ה) מביא מירושלמי (ברכות פ"ג ה"ג) דבתפלה מסתבר שיהא כל אחד מבקש רחמים על עצמו. ולפי"ז מה שכל יחיד ויחיד חייב

און „איכות“¹³: א) א ציבור באשטייט דוקא פון (ריבוי בכמות) עשרה (עכ"פ) מישראל¹⁴. ב) דער צירוף פון עשרה מישראל שאפט א מציאות חדשה, א חטיבה אחת פון אן עדה קדושה (א חשיבות באיכות).

און דאס איז דער חילוק צווישן תפלת הצבור (וואס איז כולל די תפלות פון כא"א פונעם ציבור בפ"ע) און תפלת הש"ץ:

תפלת הצבור האט די מעלה פון ריבוי הכמות — דער ריבוי פון תפילות וואס ווערט נצטרף יחד — בשעת עשרה מישראל זיינען מתפלל צוזאמען:

דאקעגן אין תפלת הש"ץ איז פאראן די מעלה פון איכות, ווארום

[נוסף על זה וואס א ש"ץ מוז האבן געוויסע תנאים ומעלות¹⁵, ובמילא האט זיין תפלה (אויך אלס יחיד) א גרעסערע חשיבות באיכות לגבי די תפלות פון סתם מתפללים — איז נאכמער:]

א שליח צבור איז ענינו, וואס ער איז כולל די פיפיות עמך בית ישראל¹⁶, וואס „הוא נעשה שליח לכולם . . שפיו כפיהם“¹⁷, אזוי אז יעדער ווארט וואס ער איז מתפלל, איז דאס כאילו ווי די גאנצע עדה זאגט עס דורך פיו. דאס הייסט, אז אין תפלת הש"ץ איז מרוכז

האיכות — וואס מען געפינט אין דעם א פלוגתא צווישן רבן גמליאל וחבריו:

די גמרא¹⁸ דערציילט, אז בשעת ר' גמליאל איז געווען נשיא, איז „הי . . מכריו ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש“, און דערנאך, בשעת מ'האט אים מעכיר געווען פון דער נשיאות און ר' אלעזר בן עזרי' איז געווארן נשיא¹⁹, „סלקוהו“ לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס . . ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי“.

דאס הייסט: ר' גמליאל האלט, אז דער עיקר חשיבות פון א ישיבה (בית מדרש) איז — איכות התלמידים, און דעריבער, פלעגט ער נאך אריינלאזן די תלמידים וואס תוכם כבר (אע"פ אז דורך דעם איז געווען מיעוט הכמות פון תלמידים); משא"כ חבריו (ראב"ע, ר' יהושע און ר' עקיבא) האלטן אז ריבוי הכמות איז מכריע מעלת האיכות, און דעריבער דארף מען אריינלאזן אין ביהמ"ד אויך תלמידים שאין תוכם כבר, ווייל דער עיקר איז עס זאל זיין מער תלמידים בישיבה — ריבוי בכמות, כאטש דאס וועט גורם זיין א מיעוט באיכות הכללי דביהמ"ד — ובמילא — גם באיכות הפרטים.

ועפ"ז יש לומר, אז אין דעם וואס ר' גמליאל האלט אז „תפלת הש"ץ עיקר“, גייט ער לשיטתו אז איכות איז מכריע כמות.

ג. דער ביאור אין דעם:

אין דעם אויפטו פון א „צבור“ (גופא) זיינען דא די ביידע מעלות פון „כמות“

(13) ראה לקח טוב שם סט"ז אות ו.

(14) מגילה כג, ב (במשנה. וראה גמרא שם). ושינ.

(15) ראה תענית טז, סע"א ואילך. טושי"ע (ודאדא"ז) או"ח סי' נג.

(16) ל' ברכת התורה — (כנוסח הגמרא) ברכות יא, ב. פיוט שאומר הש"ץ אחרי „עלינו בחזרת הש"ץ דתפלת מוסף של ר"ה ויוהכ"פ (אבל) — לפי נוסח חב"ד אין אומרים זה).

(17) ל' אדה"ז — שריע או"ח סרי"ג ס"ז (לענין ברכת המצות כשאחד מברך לכולם).

(11) ברכות כה, א.

(12) ראה ברכות שם כ, סע"ב ואילך.

ועד'ז בעניננו: אין יעדערער פון די צוויי פלוגות הנ"ל איז פאראן א חידוש:

אין דעם ענין פון „בית המדרש“, ווי-באלד דאָ רעדט זיך וועגן א תלמיד „שאר תוכו כבד“, פעלט אים די כללות „איכות“ פון א „תלמיד“, כמאמר חז"ל²¹, „כל תלמיד חכם שאין תוכו כבד אינו תלמיד חכם“; משא"כ ביים ענין פון תפלה, איז ביי תפלת הצבור פאראן (ניט נאר די מעלה פון כמות, נאר) אויך די מעלה פון איכות, ווארום בשעת צען אידן דאוונען צוזאמען האט די תפלה (פון יעדערן בפ"ע אבער אלס א טייל פון צבור) א מעלה²² לגבי תפלת היחיד; עס איז נאר, אז די איכות פון תפלת הש"ץ (אין וועלכער דער גאנצער צבור ווערט נתאחד אלס איין מציאות פון אן עדה קדושה) איז נאך ביתר שאת ועילוי.

און דעריבער, ווען עס וואלט גע-שטאנען די שיטה פון ר"ג בלויז ביים ענין פון „בית המדרש“ וואלט מען גע-מיינט, אז דוקא דארט גייט ער בטר איכות: משא"כ ביים ענין התפלה איז ער מודה אז „תפלת צבור עיקר“ (וויבאלד עס פארמאגט ביידע מעלות: א גרע-סערע איכות (לגבי תפלת היחיד) און אויך ריבוי כמות)²³.

ומאוחד די תפלה פונעם צבור ווי ער ווערט איין מציאות פון אן עדה קדושה — אן אנדער גדר אין איכות התפלה אפילו לגבי די תפלות פון ריבוי המתפללים בצבור.

און דאס איז די פלוגתא פון די חכמים און ר"ג²⁴: די חכמים האלטן אז ריבוי הכמות איז מכריע איכות, און דעריבער זאגן זיי אז דער עיקר פון תפלה בצבור איז — תפלת הצבור; משא"כ ר"ג האלט אז די איכות וועגט איבער די כמות, און דעריבער, אע"פ אז תפלת הש"ץ איז מעוטה בכמות — ס'איז בלויז איין תפלה — איז זי אבער מער חשוב ווי תפלת הצבור, וויבאלד זי איז פיל גרע-סער (דערהויבענער) באיכות (האבנדיק דעם כח פון גאנצן צבור כאחד)²⁵.

ד. מ'האט שוין אמאל גערעדט²⁶, אז בשעת מען געפינט א פלוגתא צווישן חכמים מצד דער זעלבער סברא אין צוויי (אדער מער) ערטער — איז פא-ראן א חידוש אין יעדער פלוגתא לגבי די אנדערע פלוגות (וואס דערפאר מוזן אראפגעבראכט ווערן בפירוש אלע פלוגות און מען קען זיי ניט אפ-לערנען איינע פון דער צווייטער — ובלשון הש"ס „וצריכא“).

18) להעיר גם מבי האופנים בשו"ע אדה"ז שם: אם רצו אחד מברך לכולם כדי לקיים ברב עם כח ואם רצו כל אחד מברך לעצמו . . להרבות בברכות כח. ע"ש. ואכ"מ.

19) ע"פ המבואר בפנים יומתק גם הטעם (בפנימיות הענינים) שהלכה כר"ג בברכות של ר"ה ושל יוה"כ (ר"ה לה, ר"ע) — כי ראש השנה (וכן יוה"כ שנק' ר"ה — יחזקאל מ, א. לקרית י"ה נח, א) לגבי כל השנה הוא ע"ד הש"ץ שכולל כל הציבור, נשיא שכולל כל העם (ראה לקמן בסוף השיחה) — ע"ן לקרית י"ה שם. עטרת ראש בתחלתו בארוכה.

20) ראה לקושי ח"ז ס"ע 71 ואילך. ח"ז ע' 115 ואילך. ח"ח ע' 109 ואילך. ח"ט ע' 75 ואילך. ועוד.

21) יומא עב, ב. וראה המשך הגמ' שם.

22) ע"ד ענין הצבור' בקרבן פסח (ראה ירושלמי פסחים רפ"ז: איך פסח קרבן ציבור), שהוא מצד זה ש.א.ת. בכנופיה (יומא נא, א. פרשי פסחים סו, סע"ב, ונשחט בג' כחות — קהל (פסחים סד, א"ב. ע"ש). אבל מכיון שכ"א מביא קרבן לעצמו אינו כקרבן ציבור ממש (ראה פיהמ"ש להרמב"ם בהקדמתו לסדר קדשים, והמין הרביעי). וראה לקושי ח"ז ע' 436. ובארוכה — ח"ח ע' 104 ואילך. ע' 112 ואילך.

23) ולהעיר מתשובות הרמב"ם (הצל הערה 9) — שגם לר"ג התקנה היא באופן — שהבקיאים

ער דארף זיך פירן — במילא וואלט גע-
ווען א מקום לומר אז א ישיבה איז אויך
צוליב תלמידים שאין תוכם כברים בכדי
אז זיי זאלן וויסן ווי צו פירן זיך און נאך
מערער, אויפטאן אז ביי זיי זאל ווערן
„תוכם כברים“²⁸.

און דעריבער דארף שטיין שיטת ר"ג
ביי „בית המדרש“, להשמיענו, אז אויך
בנידון זה האלט ר"ג אז מען רעכנט זיך
מיט איכות.

ה. תוכן השאלה הנ"ל — צו ריבוי
הכמות איז מכריע אדער האיכות — איז
עולה בקנה אחד אדער עכ"פ מעין פון
דער שאלה בכמה ענינים (ווי דער
ראגאטשאווער איז מאריך בכמה
מקומות²⁹): וואס איז דער עיקר הדבר
— חומר (וגשם) הדבר, אדער זיין
„צורה“ (ותוכן).

אויב מען רעכנט זיך בעיקר מיט
חומר — דעמאלט האט ריבוי הכמות
מער חשיבות ווי איכות; אויב אבער דער
עיקר איז צורת (ותוכן) הדבר — איז
איכות מכריע כמות.

עפ"ז קען מען געפינען נאך א
„לשיטת“ צווישן ר"ג מיט די חכמים —
אין דעם דין פון „טענו חטים והודה לו
בשעורים פטור, ורבין גמליאל מחייב“³⁰.
די חכמים (ת"ק) האלטן אז א מודה
במקצת איז חייב נאך ווען די הודאה

שטייט דעריבער שיטת ר"ג אויך ביי
תפלה, בכדי צו לאזן הערן, אז אויך אין
דעם פאל איז כדאי דער מיעוט בכמות
צוליב א נאך גרעסערער איכות.

ולאידך גיסא, ווען שיטת ר"ג וואלט
געשטאנען בלויז ביי תפלה (איז נוסף
לזה וואס מ'וואלט געקענט זאגן אז ביי
בית המדרש זיינען די חכמים מודה צו
ר"ג מטעם הנ"ל — איז אויך בנוגע צו
שיטת ר"ג) וואלט מען פון דארט ניט
געקענט אפּלערנען אז ער האלט אזוי
אויך בנוגע צו „בית המדרש“. ווייל
ביהמ"ד איז ענינו תורה וואס נקנית
בדבוק חברים ובפלפול התלמידים³¹,
ואדרבא — מתלמידי יותר — מכולם³² — איז
וואס מער תלמידים (כולל אויך שאין
תוכם כברים) אלץ מער פלפול³³ און אלץ
טיפער דער „נקנית“.

[וע"ד המוסר יש להוסיף: היות תורה
איז מלשון הוראה³⁴: ווייזן א מענטשן ווי

מתפללים בלחש ויוצאים י"ח בתפלתם זו.

אלא שצ"ע, דכי מפני שבקאין הם יוגרע
מתפללים (שלא תהי בה מעלת האיכות דתפלת
הש"ץ): ועושיין זה (מתפללין בלחש) כדי שהש"ץ
יוכל להסדיר תפלתו (ע"ד שאלת השואלים בתשובת
הרמב"ם שם)!!

ו"ל, דאף שכבר יצאו בתפלת לחש, מ"מ, כאשר
מוסיפים על תפלתם ושומעים תפלת הש"ץ נחוספה
בהם מעלת האיכות דתפלת הש"ץ (ע"ד ומעין
שמצינו גבי כל תפלה, שרשאי אדם להתפלל תפלת
נדבה אם מחדש בה דבר — ברכות כא. סע"א.
טושיע (ודאדה"ז) א"ח ט" קז). ואכ"מ.

24 אבות פ"ז, ו.

25 תענית ז, א. מכות י, א.

26 עפ"ז יובן מה שחלשה דעת ר"ג כשראה
שנתוספו ספסלים, אף שלא חזר בו משיטתו
שהאיכות מכריע — כי ראה שנתוסף גם באיכות
בית המדרש, דההוא יומא „לא היתה הלכה שהיתה
תלוי בבית המדרש שלא פירשוה“ (ברכות כה, שם),
מתוך שרבו התלמידים רב החדוד והפלפול (רש"י
שם).

27 זחי"ג, ב. גריא ר"פ בראשית בשם הרד"ק.

28 עיין הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד (בקו"א סק"א
בסופו): וגם הרב י"ל דצריך להכניס א"ע כו. ועיין
שם הלכה יו. אלא שצ"ע אם הכוונה ב"אין תוכו
כבר" בברכות שם היא לתלמיד שאינו הגון ממש
(כפשטות משמעות הש"ס ביומא שם. וראה חדא"ג
מהרש"א ברכות שם), דא"כ איך סלקוהו לשומר
הפתח — דמשמע לגמרי, בלי כל הגבלה.

29 ראה בארוכה מפענח צפונות פרק א, פרק יא
(ושם גם בנוגע לכמות ואיכות). ושו"נ.

30 שבעות לח, ב (במשנה).

חכמים, לשיטתם, האלטן אז דער עיקר אין יעדער זאך איז דער חומר וכמות הדבר. ועד"ז בנדודי, איז דער עיקר דער „חומר“ הטענה; ובמילא קומט אויס, אז אין א פאל פון „טענו חטין והודה לו בשעורים“ איז ניטא קיין מודה במקצת הטענה; משאיכ ר"ג האלט אז מען רעכנט זיך מיט איכות הטענה, וואס זי איז די זעלבע סיי ביי חטים און סיי ביי שעורים — און דעריבער איז עס א הודאה במקצת, אפילו ווען דאס איז ניט „ממין הטענה“ (מצד דעם „חומר“ הטענה).

ו. און דער חידוש אין דער פלוגתא לגבי די פריערדיקע צוויי פלוגתות איז:

בית המדרש (תורה) און תפלה זיינען א חפצא של מצוה, וואלט מען געקענט זאגן, אז דאס וואס ר"ג רעכנט זיך ביי זי מיט איכות הדבר איז מהאי טעמא גופא: היות דאס איז א חפצא של מצוה ודבר שבקדושה, איז חשוב ומכריע דער תוכן ואיכות פון דער זאך:

משאיכ דברי הרשות האבן ניט קיין (תורה) חשיבות [עד"ז ווי רש"י זאגט בנוגע צו סעודת חול — „סעודת חול לא חשיבא ולא שייכא בה הזמנה“, ווארום זייענדיק א סעודת רשות — ניט קיין תורה מציאות, האט עס ניט קיין חשיבות אז מען זאל אויף דעם דארפן א הכנה],

און דעריבער, ווען עס וואלט ניט גע- שטאנען בפירוש שיטת ר"ג בנוגע צו טענו חטים והודה לו בשעורים, וואלט מען ניט געקענט אפליערען שיטתו פון תורה ותפלה,

[ועד"ז לאידך גיסא: ווען עס וואלט געשטאנען די פלוגתא פון די חכמים

במקצת איז „ממין הטענה“, אבער ר"ג האלט, אז אויך ווען די הודאה איז שלא ממין הטענה איז מען חייב שבועה משום מודה במקצת.

וואס אויך בנוגע דער פלוגתא קען מען זאגן אז דאס איז תלוי אין דער שאלה הנל — וואס איז דער עיקר פון א זאך: איר חומר (וכמות) אדער איר צורה (ואיכות), ובהקדים:

דער טעם פארוואס די הודאה פון א מודה במקצת זאל דארפן זיין ממין הטענה איז³¹, ווייל אויב די הודאה איז ניט ממין הטענה קומט אויס, אז ער איז ניט קיין מודה במקצת הטענה³²: אויף דער טענה פון חטין איז ער ניט קיין „מודה במקצת“ נאר א „כופר הכל“: און אויף זיין הודאה בשעורים — איז איבער- הויפט ניטא קיין טענה פון תובע (און במילא איז ניט שייך (מודה ב)מקצת הטענה).

אבער די סברא ווענדט זיך, וואס מ'נעמט אן אלס עיקר אין א „טענה“ — ווייל אין א טענה ותביעת ממון זיינען פאראן צוויי ענינים: די תביעה בפועל דריקט זיך אויס אין א דבר מסוים — חטים, שעורים וכיו"ב — וואס דאס איז דער „חומר“ (כמות) פון דער תביעה: און דער תוכן („צורה“) פון דער תביעה איז — ממון וואס ער מאגט ביים חבר (וואס דאס איז גלייך ביי אלע תביעות: חטים שעורים וכו').

און דאס איז די פלוגתא צווישן די חכמים מיט ר"ג ולשטיייהו אולי: די

(31) אף שהדין וההדאה ממין הטענה נלמד מפסוק (שם לט, ב. ב"מ ה, א) — מ"מ הרי אין זה גוה"כ כ"א דבר המובן בסברא.

(32) ראה שבועות שם: מה שטענו לא הודה לו ומה שהודה לו לא טענו. וראה שטמ"ק לכתובות קח, ב ד"ה ה"ג וחכמים אומרים וסדיה גמרא ש"מ לרבנן (מרשי' במהדורא קמא).

וואס איז די סברת הפלוגתא? קען מען זאגן, אז דאס איז פארכונדן מיט דער שאלה — וואס איז קובע: חומר אדער צורה.

ח. די הסברה בזה:

זאגן, אז די צדקה וחסד וואס אומות העולם טוען איז (ניט בלויז קיין מצוה ניט, נאר ס'איז פארכערט) אז ענין פון חטאת — איז עס ווייל עס איז געטאן באופן אז עס איז דא א חסרון אין זייער חסד וצדקה, וואס דערפאר איז דאס אז ענין פון „חטאת“.

אין דער מצוה פון צדקה זיינען דא צוויי חלקים: א) די מעשה הנתינה לעני — צושטעלן דעם עני זיינע צרכים. ב) די „איכות“ פון דער נתינה — בסבר פנים יפות, ארויסווייזן בשעת הנתינה צום עני זיין מיטגעפיל, דער (בלשון חז"ל³⁸) „המפייסו בדברים“. און דאס איז אז עיקר בצדקה, און ווי דער רמב"ם³⁹ פסקנט: „כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות כו' אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה“.

און אין דעם באשטייט די פלוגתא צווישן ר"ג מיט די פריערדיקע צוויי מ"ד:

ר"א און ר"י האלטן אז דער עיקר פון צדקה איז — דער „חומר“ וכמות, די פעולת הנתינה לעני. און דערפאר איז (לויט זיי) וויבאלד די אומות העולם טוען צדקה וחסד לשם שכר איז עס א „חטאת“: וויבאלד אז כל מטרתם דער-ביי איז צוליב שכר פאר זיך (ועד כדי כך — אז אויב זיי וועלן ניט באקומען דעם

מיט ר"ג בלויז בנוגע צו הודאה ממין הטענה — וואלט מען ניט געוואוסט שיטת חכמים בנוגע צו תורה ותפלה].

ז. כשם ווי מען געפינט שיטות ר"ג וחכמים בנוגע די צוויי „עמודים“ פון תורה און תפלה — עד"ז געפינט מען אויך ביי דעם דריטן „עמוד“ פון צדקה (גמילות חסדים).

אין גמרא⁴⁰ איז פאראן א פלוגתא בפירוש הפסוק⁴¹, „וחסד לאומים חטאת“: ר' אליעזר זאגט „וחסד לאומים חטאת, כל צדקה וחסד שאומות (עכרים) עושין חטא הוא להן שאינם עושין אלא להתגדל בו“: ר' יהושע זאגט „כל צדקה כו' חטא הוא להן שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותו“; און ר"ג זאגט „כל צדקה וחסד כו' חטא הוא להן שאין עושין אלא להתייחר בו“.

איז מסביר דער מהרש"א⁴² דעם ח"י לוק דא צווישן „להתגדל בו“ און „להתייחר בו“: „להתגדל בו“ מיינט (ניט א לשון גדולה וחשיבות — ווייל דאס איז (אויך) „להתייחר“ — נאר דאס מיינט) „גדולה בשנים שיאריכו ימים“.

ד. ה. אז דער חילוק צווישן די ערשטע צוויי דרשות (פון ר"א און ר"י) און דרשת ר"ג איז: לויט זיי באשטייט די „חטאת“ פון די אומות אין דעם וואס זייער טאן צדקה וחסד איז נאר צוליב שכר; משא"כ לויט ר"ג איז זייער חטא דערין וואס זייער חסד וצדקה (איז צוליב, ובמילא —) ברענגט זיי צו דער מדה וחטא פון גאווה — „להתייחר“.

(34) אבות פ"א מ"ב.

(35) ב"ב י"ב.

(36) משלי יד, לד.

(37) בחזקתא ב"ב שם. וראה גם הר"ף ועיון יעקב לע"י שם.

(38) ב"ב ט, ב (אבל ראה תודיה והמפייסו שם).

(39) הל' מתנות עניים פ"י הי"ד. ע"ש (ובהיה שם).

טושי"ע י"ד סרמ"ט ס"ג ד.

(ניט אזוי דער „חומר“, נאָר) די איכות וצורה שלהן: דער עיקר ענין פון תורה⁴² איז⁴³ — די הבנת הענין הנלמד⁴⁴ (און אזוי אויך — אז דאָס איז אַ לימוד עמוק המביא לידי מעשה, וואָס דאָס איז אַן ענין עיקרי אין תורה⁴⁵): ועדיו ביי תפלה, איז עיקרה — „עבודה שבלב“⁴⁶, כוונת דע לפני מי אתה עומד⁴⁷ וכו'.

משא"כ ביי צדקה איז עס להיפך: עיקר ענין הצדקה איז למלאות צרכי העני, אַז ער זאָל באַקומען זיינע צרכים — און דערפאַר קען מען אָננעמען אַז ס'איז ניט נוגע די כוונה פונעם נותן, נאָר די קבלת העני. און ווי עס שטייט אין ספרי⁴⁸, אַז ווען איינער איז „מאבד סלע מתוך ידו ומצאה עני והלך ונתן פרנס בה מעלה עליו הכתוב כאילו זכה“.

איז אויב עס וואָלט געשטאַנען שיטת ר"ג נאָר ביי תפלה ותורה, וואָלט מען געקענט זאָגן, אַז ביי צדקה איז ער מודה אַז דער עיקר איז כמות; דאַרף דערי-

שכר זיינען זיי זיך מתחרט⁴⁹ על הצדקה — קומט אויס אַז ס'איז דאָ אַ חסרון אין דער מעשה הנתינה, עס איז אָפּגע- מאַסטן לויט זייער רצון בהשכר וגודל השכר — ניט לויט צרכי העני: זיי זיינען ניט פאַרנומען מיט געבן דעם עני זיינע צרכים, נאָר מיט באַזאָרגן זיך מיט אריכות (שימשכו ה'מים אָדער „שתימשך מלכותו“.

משא"כ ר"ג האַלט, אַז דער עיקר פון יעדער זאך איז זיין צורה ואיכות; ועדיו ביי צדקה, אַז דער עיקר פון צדקה איז דער „המפייסו“, ובהתאם לזה באַ- שטייט דער „חטאת“ אין זייער צדקה וחסד (ניט אין זייער טאָן לשם שכר [ווייל דאָס רירט ניט אַן לשיטתו דעם עיקר אין צדקה], נאָר) אין דעם וואָס זיי טוען עס „להתייהר“ — חשיבות וגדלות הנותן, וואָס דאָס איז אַ חסרון אין דער איכות הצדקה: דער עיקר פון צדקה איז דער סבר פנים יפות, מיטפילן און מפייס זיין דעם עני, וואָס דאָס איז שייך נאָר ווען דער נותן האַלט זיך ניט העכער פון דעם עני — און דאָ איז די נתינת הצדקה והחסד אין אַן אופן הפכי פון „המפייסו“, „להתייהר“, גאווה וגסות הרוח!

ט. און אויך בנוגע צדקה איז דאָ אַ „צריכותא“ צו לאָזן הערן דעת ר"ג — אַז איכות וצורה איז מכריע — ווייל עס איז דאָ אַ חידוש אין זיין שיטה בנוגע צו צדקה לגבי דער זעלבער שיטה ביי אַנדערע דברי קדושה: תפלה און „בית המדרש“ (תורה):

ענינו ועיקרן פון תורה ותפלה איז

41) אף שגם בהם צ"ל דיבור, ואדרבה — דוקא חלק הדיבור נמנה במנין המצות — ראה חידושים וביאורים בש"ס סי' יח.

42) נוסף על הנ"ל סוף סיד — בנוגע לבית המדרש.

43) בנוגע לתושבע"פ (ראה הנסמן בהערה הבאה), שממנה דוקא באים למעשה.

44) ראה הל' ת"ת לאדה"ז ספ"ב. ש"ע אדה"ז אריז ס"ג ס"ב (ממג"א שם).

45) עיין הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ה"ב ג.

46) ספרי (ופרשי) עקב יא, יג. תענית ב, סע"א. רמב"ם ריש הל' תפלה.

47) שמעכתת גם כדעבד — ראה רמב"ם הל' תפלה פ"ד ה"ז טז. — וראה לקריש חכ"כ ע' 117 ואילך ובהערה 36 שם.

48) תצא כד, יט. — ולהעיר שבעל המאמר הוא ר' אלעזר בן עזרי, בר פלוגתא דר"ג בענין „בית המדרש“ (ברכות שם), אבל אינו שייך להשקרא שבפנים — כי אין בזה פלוגתא.

א מלך, וואס עס קען זיין א משנה למלך, פלג קיסרי, אבער א מלך קען זיין נאָר איינער [די מציאות פון צוויי מלכים קען זיין נאָר ווען זייער מלוכה איז בשני מקומות], ע"ד מלכי יהודה ומלכי ישראל].

דער טעם הדבר איז — ווייל א נשיא (ומלך) איז אן ענין של איכות, וכידוע⁵⁰ אַז א נשיא ומלך איז די נקודת המציאות פון דעם גאַנצן עס, וואס דערפאַר איז דער ענין פון א נשיא ומלך נישט פאַרבונדן מיט ריבוי הכמות — נאָר להיפך: ער איז איינער, דער מועט ביותר אין כמות⁵¹ — נאָר זיין מעלה איז דוקא אין גודל האיכות (און דערפאַר איז ער דער וואס איז מאחד את כל העם ומנהיגו).

און דערפאַר איז זיין שיטה בנוגע לתפלה, אַז איכות איז (נישט נאָר דער עיקר, נאָר עס איז) נוגע עד כי — אַז עס איז מכריע אפילו ווען דאָס איז מנועט בתכלית די כמות.

און דאָס איז אויך דער חילוק השיטות צווישן ר"ג מיט די חכמים, וואס זיי

בער שטיין בפירוש זיין שיטה ביי צדקה, להשמיענו, אַז אויך דא האלט ר"ג אַז מען גייט בתר איכות.

ולאידך גיסא, ועוד ענין: פון שיטת ר"ג בנוגע צו צדקה וואלט מען נישט געקענט אַרויסלערנען ווי זיין שיטה איז בנוגע תפלה ובית המדרש. ווייל ביי צדקה איז בלויז נוגע וועלכער פון די צוויי איז קובע — חומר (וכמות) אָדער צורה (ואיכות) — באופן אַז הכרעת האיכות מנערט נישט די כמות:

משא"כ ביי תפלה ובית המדרש זיינען זיי בניגוד: דורך הכרעת האיכות ווערט נתמעט די כמות: ביי בית המדרש — אַ כמות מנועט פון תלמידים (נאָר — שתוכם כברים), אַנשטאָט אַ בית המדרש מיט ריבוי ספסלים;

און נאָך מער ביי תפלה — וואס דער גאַנצער תוכן האיכות פון אַ שיץ באַשטייט אין מיעוט הכמות, אַז ס'איז נישט קיין ריבוי (כמות) תפלות, נאָר בלויז איין תפלה פאַר דעם גאַנצן ציבור.

און דעריבער וואלט מען פון זיין שיטה ביי צדקה נישט אָפגעלערנט אַז אויך ביי זיי גייט ער בתר איכות.

ומהנ"ל איז פאַרשטאַנדיק אויך דער „צריכא" בנוגע צו די חכמים.

י"ד. ויש לומר, אַז דער חידוש אין שיטת ר"ג (וואס מען לערנט אַפ פון תפלת השי"ע) — אַז אויך אַן איכות וואס איז מנועט הכמות איז מכריע — איז פאַרבונדן מיט ענינו של ר' גמליאל — אַלס נשיא:

די נקודה עיקרית פון א נשיא איז, וואס א נשיא איז דוקא איינער⁵². ע"ד ווי

(50) סנהדרין צח, סעיב.

(51) וכשכל הדור ביחד — הרי דבר אחד לדור ולא שני דברים (סנהדרין ת, א. פרשי וילך לא, ז).

(52) ראה בארוכה לקיש' חיד' ע' 1050 ואילך.

ח"ח ע' 25. ועוד.

(53) עפ"י מובן מה שהמלך נקרא, כל כל קהל ישראל (רמב"ם הל' מלכים פ"ג הל' וראה לקוש' ח"ט ע' 165 הערה 6) — כי גם ענינו של לבי הוא — איכות חלוש הכמות, כמ"ש בזהר (ח"ג רכא, ב) שהלב הוא „רכיד וואלש". וראה בארוכה לקוש' שם ע' 168 ואילך.

(*) משא"כ. מחד, אף שענינו איכות מ"מ אין הכמות שבו בחלישות. וראה בארוכה לקוש' שם החילוק בין מוח ולב. ע"ש.

(49) ראה הוריות יא, ויש ע"ב. ולהעיר מלקוש' ח"ג ע' 194, שבה גופא יש מעלה במלך על נשיא. ע"ש.

משאיכ ריג האלט אז, (תפלת) השיץ
עיקר, וויבאלד אז דער שיץ איז די
נקודת האיות פון דעם גאנצן צבור —
בדוגמת הנשיא, וואס ער איז די נקודת
האיות פון דעם גאנצן עם.

(משיחות ו' תשרי ויום שמחת תשל"ז)

זינען געווען בלויז חברי סנהדרין, וואס
דער ענין פון (חברי) סנהדרין איז —
ריבוי הכמות. ווארום סנהדרין מוז האבן
דעם ריבוי פון ע"א, און אז עס פעלט
אפילו איינער פון זיי והקטן שבהם איז
דאס ניט קיין סנהדרין.⁵⁴

און דערפאר איז זייער פלוגתא
כללית, כנ"ל — צי ריבוי הכמות איז
מכריע איות, אדער להיפך, און ווי דאס
איז מודגש בפלוגתתם בנוגע לענין
התפלה: די חכמים האלטן אז, (תפלת)
הצבור עיקר — (בדוגמת חברי הסנ-
הדרין וואס האט געמוזט זיין ע"א סנ-
הדרין);

(55) להעיר מקראת המלך בהקהל, וברמב"ם הל'
תגיגה פ"ג ה"ז: כיום שניתנה בו בסיני כר ומפי
הגבורה שומעה, שהמלך שליח הא כר.

(54) הוריות ג, ב.

שופטים

המשנה⁽¹⁾ „אלמלא מוראה (של מלכות) איש את רעהו חיים בלעו“ — אז דער מלך זאל אנפירן און אויפטאן אז די הנהגה פון די אנשי המדינה זאל זיין כראוי.

אפילו ווען דער שכל פארשטייט אז מ'דארף זיך פירן כדבעי, איז עס אבער ניט גענוג, ווייל העין רואה והלב חומד וכו' — און דערפאר דארף מען אנקומען צו יראת המלך, וואס פועלט אז מען זאל זיך פירן בדרך הישר.

(ב) ווען דער מצב איז אז המוח שליט על הלב בתמידות — איז ניט נויטיק א מינוי מלך לענין האמור; עס זיינען אבער דא אזעלכע ענינים, וואס דער עם האט ניט קיין דעת צו פארשטיין ווי מען דארף זיך פירן בהם — נאר דער מלך מצד מעלתו וואס משכמו ומעלה גבוה מכל העם פארשטייט זיי, און ער גיט ארויס פקודות ווי מען זאל זיך פירן — און די אנשי המדינה טוען אזוי, ווייל אזוי האט דער מלך געהייסן.

און דאס איז דער ענין פון מינוי מלך (בפנימיותו ובשרשו) ביי עם ישראל — וואס זייער אדון און מלך איז דער אויבערשטער, און דער מלך בשר ודם, וואס מ'איז ממנה, איז דער ממוצע וואס איז מגלה מלכותו ית' צו אידן:

אידן מצד עצמם זיינען מאמינים, פארשטייען און פילן אז זייער חיות נעמט זיך פון (מלכותו של) הקב"ה, וואס דאס דארף ביי זיי ארויסרופן דעם

א. בנוגע צו דער מצוה פון מינוי מלך — שום תשים עליך מלך — איז ידועה די שאלה⁽²⁾:

בשעת אידן האבן געבעטן ביי שמואל הנביא „תנה לנו מלך“ איז ער דערפון געווען זייער אומצופרידן, און אויך דער אויבערשטער האט געזאגט „כי אותי מאסו גו'“ — ולכאורה, דאס איז דאך א מצוה וואס דער אויבערשטער האט אנגעזאגט אידן? ובפרט לויטן מאמר חז"ל „ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך כו'“ — וואס דערפון איז מובן, אז דאס איז א מצוה נעלית ביותר, ואפילו פון די מצות התלויות בארץ.

און ווידער, אויב זייער מאנען א מלך אין יענעם זמן איז געווען א דבר בלתי רצוי — פארוואס האט דער אויבערשטער דאמאלס אנגעזאגט שמואל הנביא אז ער זאל נאכגעבן אידן און ממנה זיין א מלך אויף זיי?

ב. אין חסידות⁽³⁾ איז אין דעם מבואר, אז דער מכוון פון מינוי מלך איז אויף צוויי אופנים (זה למעלה מזה):

(א) א טעם פשוט, ווייל (בלשון

(1) פרשתנו יז, טו.

(2) אברבנאל פרשתנו, הספק העשירי, ושם לאחיו מביא תי' כריכ מפרשים, ע"ש. כלי יקר פרשתנו ע"פ. רד"ק שא"ה, ה. וראה סנהדרין כ, ב. רמב"ם הל' מלכים פ"א ה"ב. ועוד.

(3) שא"ש שם, ו. וראה שם יב, ובאילך.

(4) שם, ז.

(5) סנהדרין שם. ספרי ראה (יב, י). ועוד. רמב"ם ריש הל' מלכים.

(6) סהמ"צ להצ"צ מצות מינוי מלך פ"א ופ"ג, ע"ש באורך (בהבא לקמן סי"ג).

(7) אבות פ"ג מ"ב.

(8) רש"י שלח טו, לט.

(9) שא"ש ט, ב. ונת' באוה"ת בראשית (כרך ד) ע' 1528. שם שה"ש (כרך ב) ע' תיד"טו. ועוד.